



## משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית  
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

### המלצות לגינה קהילתית - חודש דצמבר

מאת שי שחל – יועץ למשרד החקלאות ופיתוח הכפר במיזם חקלאות יישובית

תודה לליאור אברהם, אלעד טנא וצפריר גל, שעברו על הדפון והערותיהם עזרו לשפרו

עריכה מקצועית: אביגיל הלר

חודש דצמבר הוא חודש החורף הראשון מבין שלושה בארץ ישראל. דצמבר מתאפיין בריבוי משקעים וירידה בטמפרטורות ביחס לחודשי הסתיו שקדמו לו. בחודש זה, בשל זווית השמש (כ 35 מעלות בשיא הצהריים) מגיעה הקרינה לערכיה המינימליים ושעות האור מגיעות אף הן למינימום (כ 10 שעות שמש בלבד). לקראת סוף החודש (22-21 בדצמבר) מתרחש יום ההיפוך ושעות האור מתחילות להתגבר. במהלך החודש יתכנו אירועי קרה ואירועי הגשם בדרך כלל עוצמתיים (כמות משקעים בשעה) (אם כי יתכנו באופן חריג גם ימים חמים ויבשים).

#### בגן הנוי

נסגור את ההשקיה לאחר אירוע גשם משמעותי ראשון ונאסוף עלי שלכת מן המדרכות והמרזבים על מנת להחזירם אל האדמה והערובות. בארץ ישראל הגורם המגביל את הפעילות המיקרוביאלית בקרקע הוא מים ולכן פירוק של חומר אורגני מתבצע בחודשי החורף והאביב. החזרת עלי שלכת אל האדמה מזינה את הקרקע (בעיקר בפחמן) ותורמת לוויסות טמפרטורת הקרקע ולמניעת הידוקה על ידי טיפות הגשם. בחודש דצמבר מתחיל השינוי הדרמטי ביותר בנוף כאשר האדמה מוריקה, העצים מאפירים ומתחילות הפריחות הראשונות של החורף. הימנעות מריסוס גורף בחומרים מונעי נביטה, תאפשר לאדמה לגלות את אוצרותיה, מהם נוכל לבחור מה נרצה לטפח ומה לא.

#### בגן הירק

שעות האור המעטות והטמפרטורות הקרות מאטות את קצב צמיחת הגידולים. במידה ושתלנו או זרענו גידולי חורף מוקדם, ניתן כבר לאסוף חלק מן התוצרת. כך צנוניות, קולרבי וחסה שגדלו מהר מאוד בסתיו, נאספים ומפנים את מקומם לירקות חורפיים שיגדלו מעתה לאט יותר. במידה וביצענו שתילות חדשות יש לוודא שיש מספיק מים בקרקע, ובמידה ומתקיימת הפוגה גדולה בין אירועי גשם, לפתוח השקיה. לאחר שביצענו עישוב ראשוני סביב הירקות, כדאי לחפות את הקרקע ועל ידי כך לשמור על טמפרטורה נוחה יותר ולהפחית את הצצת העשבים. לצורך חיפוי בגן הירק, נשתמש בעשבי החורף שעישבנו, בעלים או קש ולא בחומר מעוצה. במידה וזרענו ירקות ממשפחת הסוככיים (גזר, פטרוזילה, שומר, שמיר, כוסברה, סלרי), עלינו להתאזר בסבלנות שכן צמחי ממשפחת הסוככיים "לוקחים את הזמן" עד שהם מציצים מן הקרקע. ייתכן ויעברו אפילו מספר שבועות עד שנראה אותם מגיחים. באופן כללי כדאי ללמוד ולהכיר את מראה הפסיגים (עלים ראשונים המציצים מן הקרקע) של הירקות השונים וכך נוכל לעקוב ולהבדיל אותם מעשבים עוד לפני שהתפתחו העלים האמתיים של הצמח. זיהוי הצמחים בשלב הצצתם מן הקרקע יאפשר לנו שליטה וניהול טוב יותר של גן הירק וכן יעשיר את הבנתנו בנוגע לדינמיקה של העשבייה בגינה. ניתן עדיין לזרוע החודש גידולי כיסוי כגון מיני תלתן ובקיה בשבילים ובשטחים סביב הגינה, על מנת להעשיר את הקרקע בחנקן, לספק בית גידול לחרקים ולהגדיל את התחרות עם עשביית החורף. כל ירקות החורף מתאימים לשתילה בדצמבר. בגידול תות שדה, מומלץ לשתול בערוגות מוגבהות (-10 20 ס"מ), לחפות בקש ובהמשך להסיר את השלוחות היוצאות מהצמחים ("הבנות") על מנת לעודד את הצמח לעבור לייצור פרחים ופירות.



## משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית  
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

### בבוסתן

העצים הנשירים נכנסים לנשירה ותרדמה ובסוף החורף נגזום אותם. בדצמבר מבשילים פירות ההדר, אבוקדו, בננה, אנונה ופפאיה. כך שלמעשה באזור ההר שבו לא מגדלים פירות טרופיים וסובטרופיים, נותר לנו לקטוף הדורים ואולי קטלבים. במידה ולא זרענו גידולי כיסוי בין העצים, זה זמן טוב לעשות כן. ניתן גם לנצל את האזורים המוארים מתחת לעצים, לאחר נשירת העלים ולזרוע גידולי מאכל כגון אפונה או פול. אין זה משנה אם נזרע גידולי כיסוי (תלתן), נגדל גידולי שורה (פול), או נשאיר את עשביית החורף לצמוח. ובלבד שהקרקע תהיה מכוסה בצמחים או ברסק גזם בעובי של לפחות 10 ס"מ. כיסוי הקרקע בבוסתן תורם להחדרת מי נגר, מונע סחף קרקע ומעשיר את המגוון הביולוגי. כל אלה נחוצים לנו על מנת לשמור על קרקע בריאה ומאזן ביולוגי תקין.

### קרקע:

בקרקעות חרסיתיות, לאחר ירידת הגשמים- כאשר האדמה רטובה, יש להימנע מלעבד אותה או לעלות עליה עם כלים כבדים. קרקע חרסיתית הנדחסת ומתהדקת תהיה פחות מאווררת ויעמדו בה מים. מים עומדים בשדה ובבוסתן יכולים לגרום לריקבון שורשים ולתמותת צמחים. בקרקעות קלות, בהן תכולת החרסית קטנה, אין את הבעיה הזו. אך מצד שני, הקרקע אינה "מחזיקה" מים ולעיתים יש צורך להשקות גם במהלך החורף. שמירה על כיסוי קרקע בין עם על ידי צמחים חיים ובין עם על ידי שאריות צמחים (קש, עלים, רסק גזם), כפי שהזכרנו לעיל, מועילה גם במניעת הידוק ושיפור חזירת המים אל תת הקרקע. במידה ויש אזור בו עומדים מים, כדאי לבדוק את מצב הקרקע ובמידת הצורך לחפור תעלת ניקוז. התבוננות בצמחי הבר העולים בקרקע יכולה לתת לנו אינדיקציה לגבי מצבה של האדמה. בקרקעות דלות בחנקן ישגשגו צמחים קושרי חנקן (מיני טופח, בקיה, דיבשה, אספסת ותלתן) ואילו בקרקעות עשירות בחנקן יעלו החלמית והסרפד.

### השקיה וניקוז:

לאחר הגשם המשמעותי הראשון (30 מ"מ לפחות), נוכל לסגור את ההשקיה. נמשיך לעקוב אחר מצב הלחות בקרקע במידה ויש עצירת גשמים- ובמיוחד אם ישנן רוחות עזות ויובש. שיטה פשוטה לבדיקת הרטיבות בקרקע היא לחפור מעט ולראות עד איזה עומק הקרקע רטובה. צמחים בדרך כלל יודעים לשלוח את שורשיהם עמוק על מנת להשיג מים, ולכן גם אם פני הקרקע יבשים, אך בעומק מספר סנטימטרים ישנה לחות, אין צורך להשקות. יוצאים מן הכלל הם שתילים חדשים אשר טרם פיתחו מערכות שורשים עמוקות ואותם יש להשקות עד התבססות. וכאן המקום שוב להזכיר את חשיבות נושא חיפוי הקרקע בהקטנת אידוי המים מפני הקרקע.

### מזיקים

הטמפרטורות יורדות ואיתם פעילות החרקים. אולם עדיין ישנה פעילות בגינה, במיוחד בימים או במקומות חמים. בגן ניתן למצוא כנימות, זחלי פרפרים ועשים וכמובן חלזונות וחשופיות שזו שעתן היפה. בגינה הקהילתית לא מומלץ לפזר תכשירים כימיים כנגד מזיקים ולכן ניטור וזיהוי המזיק הם חשובים מאוד. עלים אכולים והפרשות יגלו לנו את נוכחותם של זחלים או חלזונות, אותם ניתן לאסוף ידנית. ערימות נסורת קטנטנות בבסיס עץ או על ענף יסגירו את נוכחותם של זחלי סס הנמר או הברקנית (קפונדיס), שאם יתגלו בזמן, ניתן לשלפם בעזרת חוט ברזל. אם תניחו קרש על גבי האדמה ותחכו ליום שמשי ויבש, תוכלו להרים את הקרש ולאסוף מתחתיו את החשופיות שמצאו שם מקלט. ריסוס מים עם מעט סבון אקולוגי ירחיק כנימות. יוצא מן הכלל הוא הערצב, אשר חי מתחת לאדמה וניזון משורשי צמחים. את נוכחותו ניתן לגלות לאחר שכירסם שורשים של ירקות והצמחים נובלים. לעיתים ניתן לראות מחילות באדמה או תוליות קטנות אשר מעידות על נוכחותו. אין בידנו כעת פתרון אקולוגי הוליסטי להרחקת או הדברת ערצבים ואם אוכלוסיית הערצבים בגינה מהווה בעיה משמעותית, מומלץ לפזר בגינה מלכודות עם פיתיונות מורעלים והערצבים יאכלו וימותו. כאמור כל השיטות המוזכרות לעיל הן במידה וזיהינו את המזיק. לכן התבוננות פעילה ותשומת לב הן המפתח להצלחה.



## משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית  
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

### עשבים

האדמה מתחילה להוריק. הגשם מנביט את הזרעים המחכים באדמה ואלה מציצים בזמנם. להרבה צמחי בר מנגנוני עיכוב נביטה המבטיחים את הישרדות המין לאורך שנים. לכן גם אם עישבנו את הגינה עד הנבט האחרון, גלי נביטה נוספים עוד צפויים לנו גם בעונה וגם בשנים הבאות. נביטה מתרחשת בתוך הקרקע, כאשר הזרע סופח מים ומתעורר לחיים. הצצה מתרחשת כאשר הנצר מגיח מעל פני הקרקע. על מנת לטפל בעשבים בטרם הציצו, ניתן לקלטר או לבצע עיבוד שטחי של 10 הסנטימטרים העליונים של הקרקע. שיטה זו חוסכת זמן, אבל יש לבצעה באדמה יבשה יחסית. טיפול מכני בעשבים לאחר ההצצה, כולל כיסוח בסכין, חרמש או מכסחת. גם לאחר שהציצו העשבים ניתן לקלטר, אולם ההבדל המשמעותי הוא האם להפר את מרקם הקרקע או לא! ככלל רצוי להפחית בהפרה של הקרקע, אולם אין הדבר אומר שיש לתת לעשבים לעלות ולהתחרות עם צמחי התרבות שלנו. עישוב ידני עם סכין הוא שיטה רווחת בגינות קהילתיות וכאשר עובדים עם סכין עישוב, כדאי להעמיק כ-2 סנטימטרים לתוך הקרקע, על מנת לחתוך את העשב מתחת לנקודת ההתחדשות. בדרך זו נמנע מן העשב לחזור ולצמוח. את עשבי הבר רצוי להשאיר על הקרקע היכן שנקצרו או להעבירם אל ערימת הקומפוסט.

נסו לזהות את העשבים הנובטים ולהבדיל אותם מנביטות צמחי התרבות. אם זיהיתם את הצמח, עשיתם את הצעד הראשון בניהול נכון של צמחית הבר בגינה. כך תוכלו לטפח מרבדי פרחים, צמחים פונדקאים לפרפרים, צמחי בר למאכל ומרפא או לחילופין להסיר עשב בעייתי מבעוד מועד. לעיתים לצמח בר המוגדר כעשב רע ערך תזונתי העולה על זה של צמחי תרבות, לדוגמא: לעלי חלמית (חוביזה) ופירותיה ערך תזונתי העולה על זה של עלי תרד. בתקופה זו נובטים גם זרעי עצים וניתן להעתיקם למשתלה או למקום מתאים יותר. או לחילופין לסמנם ולטפחם עד שיהיו עצים בוגרים. ככלל, צמח שנבט בקרקע יכה שורש מהר יותר ועמוק יותר מצמח שנשתל. לכן עץ שנבט במקום מתאים, סומן על מנת שלא לעשבו וטופח כראוי- ישגשג מהר יותר מעץ שהועתק או נשתל.

### על פטריות ומחלות צמחים

חשיבות הפטריות (ממלכה בפני עצמה) למערכת האקולוגית היא אדירה. חלק מהפטריות מפרקות חומר אורגני קשה פירוק (ליגנין), הופכות חומרי הזנה לזמינים, מתווכות קשרים בין צמחים ומסייעות בקליטת מים ומינרלים, אולם חלקן ניזונות מרקמה צמחית חייה ובצמחי התרבות גורמים לפגיעה בצמחים ולמחלה (פטריות פתוגניות). בחודש דצמבר, כאשר הטמפרטורות יורדות והלחות עולה, מגיע זמנן של הפטריות המפרקות חומר אורגני מת. בגינה קהילתית כדאי לעודד את פירוק החומר האורגני המת (ענפים, עלים, שאריות צמחים, זבל בע"ח) על ידי הפטריות על מנת ליצור רשת צפופה מתחת לפני הקרקע. הדבר יקשה על התבססות פטריות פתוגניות בקרקע. במידה ונתקלנו בפטרייה הגורמת למחלה ולנזק בגן הירק כדאי לזהותה על מנת למצוא את הטיפול המתאים. במידה וזיהינו פטרייה הגורמת למחלה על גבי העלים וחלקי הצמח העליונים, ניתן לטפל בה בתכשירים מבוססי שמנים כגון שמן נים ושמן עץ התה. לא מומלץ להשתמש בקוטלי פטריות כימיים בגינה.